
ЯЗЫКОЗНАНИЕ. ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЕ. ФОЛЬКЛОРИСТИКА

УДК 811.352.5

DOI: 10.31007/2306-5826-2020-2-45-56-61

АДЫГЭБЗЭМ СИНОНИМЭГЪУ ЦЫЗЭХУЭХЪУ НАРЕЧИЕХЭМ ТЕУХУАУЭ

Дзыгъуанэ Ритэ Хьэбалэ ипхъу, филологие щӀэныгъэхэмкӀэ доктор, Урысей ЩӀэныгъэхэмкӀэ и академием и Къэбэрдей-Балъкъэр щӀэныгъэ центрым Гуманитар къэхутэныгъэхэмкӀэ и институтым адыгэбзэмкӀэ и къудамэм и щӀэныгъэ лэжъакӀуэ пашэ, dzug.rita@yandex.ru

Мы лэжыгъэм япэ дьдэ щызэпкърыхаш адыгэбзэм синонимэгъу цызэхуэжы наречие гуп зыбжанэм ялэ щхьэхуэныгъэхэр, ахэр синоним зэрызэхуэжы мыхьэнэ зэрызэпыщӀамрэ зэрызэщхьэщыкӀхэмрэ. Статьям нэхъ убгъуауэ дыккышызэтеувыӀаш щымыӀэныгъэ аффиксхуэ *мы-*, *-ниэ* псалъэпкъым хэту плыфэцӀэм кытекӀа наречие гуп синоним зэхуэжыхэм. Псалъэпкъым къыӀуатэ мыхьэнэр нэхъри щӀагъэхуабжыӀуэр ахэм синоним гупышхуэхэр бзэм кыхагъэхъукӀ. Апхуэдэ щыкӀэкӀэ псалъэщӀэхэр къагъэхууэр наречиехэм бзэм и зыжыныгъэм мыувыӀуэ хэлъхьэныгъэхуэ хуащӀ.

Синонимэгъу зэхуэжы наречиехэм щхьэхуэныгъэ нэхъ гъэщӀэгъуэну яхэлъыр флагъри теягъри зы псалъэм кыгъэлыагъуэу куэдрэ узэрырихьэлӀэрщ. Апхуэдэхэр къэбэрдей-шэрджэс тхакӀуэхэм я художественнэ тхыгъэхэм кыхэтха шапхьэхэмкӀэ догъэнаӀуэ. Статьям кызэщӀиубыдэфакъым адыгэбзэ наречием синоним цызэхуэжы гуп псоми хьэлэмэтагъуэ яхэлъыр. Абыхэм лэжыгъэ щхьэхуэ яхуэфашӀ.

Зэрыгъуэзэн псалъэхэр: синоним, наречие, щӀэгъэхуабжыныгъэ, плыфэцӀэ, глагол, адыгэбзэ, псалъэпкъ, псалъэщӀэхэр.

Бзэ щӀэныгъэм елэжхэр адыгэбзэм и синонимхэм я гугъу шащӀкӀэ псом япэу икӀи нэхъ куэдрэ зытепсэльыхьыр щыӀэцӀэхэмрэ глаголхэмрэщ. Наречиехэр синоним зэрызэхуэжымы, езы наречие дьдэхэми ятеухуауэ щыӀэ къэхутэныгъэхэр мащӀэ дьдэщ. Ауэ абы кыкӀырккъым наречиехэм бзэм нэхъ къалэн мащӀэ шагъэзащӀэу, е наречиехэм нэхъ мащӀэрэ щӀэгъэхуабжыныгъэ мыхьэнэ предметым и плыфэм е лэжыгъэм и къэхъукӀэм халъхьэу. Псалъэпкъым къыӀуатэ мыхьэнэр нэхъри щӀагъэхуабжыӀуэр ахэм синоним гупышхуэхэр бзэм кыхагъэхъукӀ. Апхуэдэ щыкӀэкӀэ псалъэщӀэхэр къагъэхууэр бзэм и къулеягъэм зэпымыуэ хагъахьэу.

ЗэрыгурыӀуэгъуэщи, дэтхэнэ зы къэхъукъащӀэми цӀыху къэс езым и ӀухуеплъыкӀэхуиӀэжщ. АбыӀухугъуэгуэрымикъэхъукъащӀэркъыбгуригъэӀуэфын къудейм и закъуэкъым бзэм псалъэщӀэхэр кыщӀыхигъэхъукӀыр, атӀэ а гупсысэр къэзыӀуатэм и гумрэ и псэмрэ зехищӀэр, езым абы хуиӀэ шытыкӀэр къыуигъэлыагъуфын, зыхуиыгъэщӀэфын щхьэкӀэщ. Абы и лъэныкъуэкӀэ наречиехэр щӀэгъэкъуэнышхуэщ. Бзэм ирипсалъэм и гупсысэр гъэхуауэ, нэгъэсауэ гурыӀуэгъуэ ищӀыным и мызакъуэу, наречием бзэм щегъэзащӀэ нэгъуэщӀ къалэнхэри. Абы глаголым кыгъэхуэ лэжыгъэр егъэнаӀуэр, предметым и плыфэр къыӀуатэр, а псом ищӀыӀужкӀэ езы наречием и къалэнри хэтыжу.

Синонимэгъу зэхуэжы наречиехэр бзэм кызэрыхьэхъукӀымрэ абыхэм я мыхьэнэхэмрэ уащыкӀэлъыплъкӀэ гу лыуымгъэу къанэркъым нэхьыбэ дьдэу

синоним гуп зэхуэхъу наречиехэм я мыхьэнэр цыхум и гурыгъу-гурыщIэхэм ехьэлIауэ зэрыщытым. Къэтхьынщ адыгэбзэ наречиехэм къагъэхъу синоним гупхэм я зы шапхъэ:

Гужьбеяуэ, IурымэхыкIауэ, мыпсэлъэжыфу, кIэзызу, и фэр пыкIауэ, и псэр IукIауэ, и псэр дзанэкIэ иIыгъыу. Синонимэгъу зэхуэхъуа мы гупым хыхьэ наречие псори *гужьбеяуэ* псалъэ нэхьыщхьэ тегъэщIапIэ хьуам и мыхьэнэм – «гузэвэгъуэм, шынагъуэм кыхэкIыу пIейтеиныгъэшхуэ игъуэтауэ» жыхуиIэ щытыкIэм зэрипхаш.

Синонимэгъу зэхуэхъу наречиехэр зэхуэмыдэ гупу зэрызэхыхьэм нэхь гугъу ещI ахэм зы жыпхьэм тегу уакIэлъыплъыныр. Дауэ щымытми, нэхьыбэрэ бзэм къышагъэсэбэп хьуа наречие гуп синонимэгъу зэхуэхъуахэр Iэмал гуэрхэмкIэ зэхэгъэщхьэхукIыпхьэщ. Мы лэжыгъэм аращ къалэн нэхьыщхьэу щыдгъэувыр.

ЩапхъэхэмкIэ дызэхуеплъынщ: (Солмэн) ... *езыр благъуэм иратыну къааша нэхьей гужьбеяуэ къоплъэ...* [Нало З.М. Къру закъуэ, 1981: 63] *Iэюб къилъта выгум исыр гужьбеяуэ зэрыгъэкIийрт, уеблэмэ шынауэ къелъи яхэтт, езы Iэюб плIэкIэ зэрихьэрт выгур, адэкIэ-мыдэкIэ иригъэщIми* [Кышчокъуэ А.П. Хьуэпсэгъуэ нур, 2005: 589].

Синоним гупым хыхьэ псалъэ къэс мыхьэнэ щхьэхуэ гуэрхэмкIэ зэщхьэщыхыжащ. Зэрынэрылгъагъуши, *гужьбеяуэ* доминантэм мыхьэнэкIэ екIуалIэу бзэм кыхохьэ *IурымэхыкIауэ* псалъэ кыхьэщIыкIар, «зэрышынам кыхэкIыу и зэхэщIыкIыр пIалъэкIэ фIэкIуэдауэ, и лъэм имыIыгъыжу» мыхьэнэ иIэу. Щапхъэ: *IурымэхыкIауэ цылгъын.*

Зи гугъу тщIы синоним гупым хыхьэ *мыпсэлъэжыфу* наречием «гурыгъу-гурыщIэ егъэлея гуэрхэм ягъэпIейтеиIауэ, псалъэ кыхьудэмышеижу, гузэвэгъуэ, шынагъуэ гуэрым къигъаштгъуэ и бзэр пIалъэкIэ иубыдауэ» щытыкIэ къыуегъашIэ. Щапхъэ: *Си анэр абы (пщым) Iейуэ цышынэрти, къызэрыщIэкIиеу... и фэр пыкIауэ, кIэзызу, мыпсэлъэжыфу цытт* [Теунэ Хь.И. ШыкIэсу къахьа, 1973: 106]. Егъэлеяуэ гузэвэгъуэшхуэ, шынагъуэ Iей гуэрым хэхуа цыхум и щытыкIэ тхакIуэм ди нэгу къыщIегъэхьэ зы псалъэухам къыщыхьэ синоним гупымкIэ: *и фэр пыкIауэ, кIэзызу, мыпсэлъэжыфу.*

Синонимэгъу зэхуэхъу наречиехэр зыгуэрхэмкIэ зэщхьэщыкIми, мыхьэнэ зэкIуалIэ, зэгъунэгъу дьдэ зилэхэри нэхьыбэщ. Апхуэдэхэм деж зы псалъэр адреимкIэ и мыхьэнэр мыкIуэду псалъэухам щызэбохьуэкIыф. Къэбэрдей-шэрджэс тхакIуэхэм я тхыгъэхэм куэдрэ ущрохьэлIэ зы псалъэухам синонимэгъу зэхуэхъуу псалъитI-щы къыщыкIуэ. Ар нэхьыбэу къызыхэкIыр тхакIуэм псалъэ зэщхьэхэм къытримыгъэзэжыну ара къудейкъым, атIэ нэхь нэIурыту щытыкIэ къиIуатэр къыбгуригъэIуэн папщIэкIэщ.

ДызыкIэлъыплъ синоним гупым хохьэ тегъэщIапIэ хьуа псалъэ нэхьыщхьэм мыхьэнэкIэ пыщIа фразеологизмэ псалъэ Iэрамэхуэ *и фэр пыкIауэ* «шынауэ, и фэм зихьуэжауэ, хужь хьуауэ», *и псэр IукIауэ* «егъэлеяуэ шынауэ», *и псэр дзанэкIэ иIыгъыу* «Iейщэу гузавэу, шынэу, и псэр пыт къудейуэ» жыхуиIэхэр. Синонимхэм я куэдагъым хэхьуэнымкIэ, бзэр нэхь къулей хьунымкIэ ари Iэмал гъуэзэдджэщ. Зы шапхъэ къэтхьынщ: (Порэ:) *Гъунэгъу закъуэ къызэтIысылIам псалъэмакъ яхильхьэмэ (фызым), жысIэу си псэр дзанэкIэ сIыгъыу сыдыхьэмэ...Былууэ плъагъум си джыдэжыыр елыр, мобыи мывэширхьыр егъэкIэрахьуэ* [Мэзыхьэ Б. Шыдыгъу, 2015: 187].

Щапхъэу къэтхьа синоним гупыр зы мыхьэнэ нэхьыщхьэм къызэщIаубыдэми, абы хыхьэ псалъэ къэс езым и лъэныкъуэ гуэр игъэнэIуэжу мыхьэнэ гуэдзэ яIэжщ. Псалъэм папщIэ, *IурымэхыкIауэ* наречиер цыхум и зэхэщIыкIым епхамэ, *мыпсэлъэжыфу* наречие абы синонимэгъу хухьур цыхум и бзэм ехьэлIаш. АдэкIэ *кIэзызу* наречием цыхум и Iэпкълъэпкъ псори къызэщIеубыдэ, *и фэр пыкIауэ* – цыхум и фэм зэрызыхьуэжыр къегъэлгагъуэ, *и псэр IукIауэ* – «лIэным нэсауэ», *и псэр дзанэкIэ иIыгъыу* – «и псэм тешыныхьуэ, абы адэкIэ кIуапIэ имыIэу гузэващэу» мыхьэнэхэр ягъэнаIуэ.

Синонимэгъу зэхуэхъуа гупым хыхъэ псалъэхэм мыхъэнэкIэ зэщхъэщыкIыныгъэхэр, нэгъуэщIу жыпIэмэ мыхъэнэ гуэдзэхэр къэхутэныр аращ синонимхэм елэжыным нэхъ гугъу дьдэу хэлъыр. А къалэн мытыншым упэлъщынымкIэ сэбэпышхуэ мэхъу художественнэ тхыгъэхэр. Ахэр дэIэпыкъуэгуэщ синонимхэм я мыхъэнэхэр зэщхъэщыгъэкIынымкIи, я стилир убзыхунымкIи. Псалъэм папщIэ, глаголым къытекIа а зы наречие псалъэм *флаг* мыхъэнэ иIэуи, *леягъ* мыхъэнэ иIэуи къэкIуэфынууш. Ар зэрызэхэбгъэкIыр художественнэ литературэм къыхэхэ шапхъэхэрщ, нэгъуэщIу жыпIэмэ, контестырщ. Дызэхуеплтынщ: *Ди дежкIэ гъеишхуэц (жеIэ нэгъуей лыжъым), бынитху дилати, мы зыриц къелар...ари мис... – адэкIэ мыпсалъэжыфу ецэтэха лышхуэм и куэщIым къиукIурия щIалэ цIыкIур хъэдэ хъэзырт* [Къэрмокъуэ М. Гугъэ, 1988: 312]. НэгъуэщI шапхъэ: *Гупыр аргуэру къыщецудыжри, хэт и ныбэр шыгъыу, хэти зэфIэсысэу... мэдыхъэшх... Русик Наусбий зытщIэхидзауэ мыпсалъэжыфу матхъэ...* [Жылэтеж С.Хь. Лыгъэ зэхэгъэкIыпIэ, 1983: 333].

ЩымыIэныгъэ къэзыгъэлягъуэ суффикс –*ниэ*–кIэ къэхъуа плыфэцIэ куэдым къатехукI мыхъэнэ зэгъунэгъу зиIэ наречиехэм синоним гупышхуэ къагъэхъу. Псалъэ папщIэ: *хъэлынишэу, цIыкIэнишэу, нэмысынишэу, Iэдэбынишэу, кIухъэнынишэу*. Мы синоним гупыр мыхъэнэкIэ зэгъунэгъу дьдэщ – цIыху мыгъасэм и хъэл-щэн мыхъумыщIэр, цIыкIейр къэзыгъэлягъуэ щытыкIэщ. Синонимэгъу зэхуэхъуа мы наречие гупым щыщу *хъэлынишэу, цIыкIэнишэу, нэмысынишэу* псалъэхэр къэбэрдей художественнэ тхыгъэхэм нэхъыбэрэ къышагъэсэбэпу щытмэ, *Iэдэбынишэу* наречиер шэрджэхэм нэхъыбэу яIурылыщ. АдэкIэ дызыкIэлъыплъ синоним гупым щыщу *кIухъэнынишэу* наречиер жьы хъуа псалъэхэм хыхъэ пэтми, Адыгэбзэ псалъалъэм *жъы* нагъыщэр пымыту къыщокIуэ [Адыгэбзэ псалъалъэ, 1999: 355]. Ар иджырей художественнэ литературэм къышагъэсэбэпу дрихъэлIэжкъым.

Щапхъэхэр къэтхынщ, дызытепсэлъыхъ наречие гупыр литературнэ тхыгъэхэм къызэрыхэщыр къэдгъэлягъуэурэ. *Хъэлынишэу, цIыкIэнишэу* наречиехэм я мыхъэнэр зэтэхуэу къокIуэ. Щапхъэ:

Ахэр (Хъэнифэ и бгъумкIэ цIыхубзитI цызэIуцацэр) хъэлынишэу зэрыкIакIэм сэ къызбгъурыс щIалэри зэгуигъэпауэ яхуеплъэкIырт, ауэ япэрыуэн и цхъэ хуигъэфациуэ къыщIэкIынтэкъымы щытмэ [Абазэ Л. Бжыхъэ нэпсхэр, 1994: 14].

Къандыгъэ щIыкIэнишэу зыкъомрэ пIэрэпIэра нэужь, и псалъэр тэлайкIэ зэтигъэури бзылхугъэр зэтиплъыхъащ... [АбытIэ В.Къ. Ирамышыжа нысащIэ, 1991: 54].

А синоним гуп дьдэм хыхъэ *нэмысынишэу* наречием цIыхум и щIэр зыIэту абы хэлъын хуей щыпкъагъэхэр къызэрыхуэтыр егъэнаIуэ. Щапхъэ: *Мес фи Мадинэр жыг щIагъым Щызэралъафэу яIыгъыц, Благъэ къэфщIыну фи гугъэм Ар нэмысынишэу дэщIыгъуэц* [ЩоджэнцIыкIу А.А. Тхыгъэхэр, 2000: 100].

Iэдэбынишэу наречием «зышыIэ хэмылгу» мыхъэнэ иIэу шапхъэм къыхош: – *Сэри щIакъым, – сызэпцудащ абы Iэдэбынишэу, – апхуэдизу а сымаджэм уи нэ къыхуикIэм... кIуэ, ауэ зыщумыгъэгъуэцэ, уэ нэхърэ нэхъ Iэзэ куэд абы зэрэплъар!* – *ауану итIащ абы (Хъэнифэ) и дзэлыфэр...* [Абазэ Л. Анэм и джэ макъ, 1994: 78].

Синоним гупым щыщу *кIухъэнынишэу* наречиер *псэун* глаголымкIэ догъэнаIуэ. *КIухъэнынишэу псэун*.

Глаголым къытекIа наречиехэр бзэм куэдрэ къыщокIуэ егъэлеяуэ гъэщIэгъуэныщэ щытыкIэ къэIуэтэгъуей гуэр къагъэлягъуэу. Апхуэдэхэм деж наречием и мыхъэнэр зыгъэнаIуэ псалъэ и гъусэщ. НэгъуэщIу жыпIэмэ, наречиехэр я грамматическэ хабзэм тету зи гъусэ псалъэхэм егъэщIылауэ къокIуэ.

Наречиехэм я мыхъэнэр епхаш, зы лъэныкъуэкIэ, зэгъэщIылауэ къакIуэ псалъэм. Я мыхъэнэр нэхъ наIуэ, нэхъ зэхэбз щыхъур наречиехэр зэгъэщIыла псалъэхэм къарыкI мыхъэнэм пыщIауэ бгъэбелджылымэщ [Джаурджий, Дзасэжъ, 1995: 243].

Щымылэныгъэ къэзыгъэлыагъуэ префикс *мы-р* псалъэпкъым хэту наречие кыхэщыкIа гуп синонимэгъу куэдрэ щызэхуэхъу щыIэщ. Щапхъэ: *пхуэмылуэтэну, узримыгъэплъу, нэр щыджылу*.

Синонимэгъу зэхуэхъуа мы наречие гупым мыхъуныгъэ къэзыгъэлыагъуэ префикс *мы-р* псалъэпкъым хэтми, ахэр егъэлеяуэ дахагъ, фIагъ мыхъэнэ къызэрыкI щытыкIэкIэ зэпхащ: «егъэлеяуэ дахэу, гуакIуашъу». Щапхъэхэр:

а) *пхуэмылуэтэну* «егъэлеяуэ гъэщIэгъуэныщэу, псалъэкIэ пхужымылэну щытыкIэу»: *НыбжъкIэ и фIыгъуэу, и цIэныгъэм и бэтэгъуэу, и къэухъыр пхуэмылуэтэну ину, и жьакуагъэкIэ нэувын димылэу урысыбзэми адыгэбзэми зэхуэдэу Iэзэу ирилажъэ тхакIуэт ар* [Къэрмокъуэ М. Льякъуэ, 2007: 39];

б) *узримыгъэплъу* «хуиту уемыплъыфу–апхуэдизкIэ дахэу»: *Пхъэ гъурыр мафIэ бзий ищIу исырт, итIанэ, дэн хъурти, узримыгъэплъу лыдырт, иужькIэ хуэму ужъыхъыжырт* [Жылэтеж С.Хь. ЛIыгъэ зэхэгъэкIыплэ, 1983: 34];

в) *Нэр щыджылу*–а мыхъэнэ дьдэр иIэщ: *Бацэр тенэжауэ, ебыркъ-ешыркъыу гъэмахуэ техъэу цыта хъушэхэр иджы я фэр дзыгъуэцым хуэдэт, цIууэ, нэр щыджылу цIымахуэ иIэкIырт* [КIэрэф М.Ж. Лъэужь е лIэужь, 2009: 348].

Синоним гуп къагъэхъу *икъукIэ, хуабжъу, Iейуэ* наречиехэм, егъэлея щIэгъэхуэбжъэныгъэ мыхъэнэ зэгъэщIыла псалъэм халъхъурэ.

Иджырей адыгэбзэм и щхъэхуэныгъэ нэхъ гъэщIэгъуэнхэм ящыщ а синонимэгъу зэхуэхъу наречие гупым зэгъэщIыла псалъэхэм фIагъри Iеягъри зэхуэдэу зэрыщыщIагъэхуабжъэр. Апхуэдэхэм деж дэтхэнэр арами зэхэпхунымкIэ художественнэ тхыгъэхэр сэбэпышхуэ мэхъу. Ахэм щIэгъэхуабжъэныгъэ мыхъэнэр зэгъэщIыла псалъэхэм зэрыхалъхъэм щапхъэхэмкIэ дызэхуеплъынщ:

икъукIэ екуу, зэкIужу, бэлыхъу, бжыфIэу: *Мырзэ утыкум къоувэри икъукIэ псалъэ хьэлэмэтхэр желэ, усэ зацIэу зэхэлъу* [КIыщокъуэ А.П. Мазэ ныкъуэ щхъуантIэ, 2005: 670];

икъукIэ шынагъуэу, гурымыхъу, мыщIагъуэу: *ИкъукIэ зыхуэмей псалъэмакъ гур Уэнджырокъуэрэ Бэгъууирэ я зэхуакум къызэрыдэхъуам гу лытауэ БолэтыщI зигъэжъажъэт и цIалэмрэ абы и гъусэхэмрэ ябгъэдыхъэну* [МафIэдз С.Хь. Гъыбзэ хуэфашэт, 1995: 111];

хуабжъу екуу, гуакIуэу, зигъэщIагъуэу: *Залымджэрий къыщыльэтри, и цей-бгырыпх сытхэм телэзщIыхъащ, и сэшхуэ гуэлэлыр Iэ лъэныкъуэмкIэ иIыгъыу, хуабжъу зигъэбэлыхъу бжэмкIэ цIыхъэри, жыжъэ мыкIуэу, бжэщхъэIум зэребакъуэу къэувылащ* [КIыщокъуэ А.П. Хъуэпсэгъуэ нур, 2005: 119–120];

хуабжъу мыхъумыщIэу, мыхъэнэншэу: *Софят хуабжъу зыщымыщхъуу бригадэ унэм къызэрыкIыжам Луси гу лытат, ауэ трактористкэр зыхэт гупсысэм нэрыуэн дзыхъ имыщIу щыму пхъэлэцэм тест...* [ЩоджэнщIыкIу I.У. Софят и гъатхэ, 1962: 57];

Iейуэ гуапэу, егъэлеяуэ гурыхъу: *Рахым, зи гъащIэр кIыхъ хъун, Iейуэ бгъэгъуфIащ хьыджэбз цIыкIур* [КIыщокъуэ А.П. Хъуэпсэгъуэ нур, 2005: 131];

Iейуэ гугъу ехъу, зыхуей хуэмызэу: *Нэмыцэр къэсащ, жалэу щызэхэхсхым эвакуацэ кIуэрт райисполкомым тетым я бынунэри сэри абы гъусэ захуэсцIри Куржы нэс дыкIуэри иджыри къэс абы дыщылащ, ишхынкIэ Iейуэ гугъу дехъу, дыекIуэллэпIэншэу* [КIыщокъуэ А.П. МелыIыч, 2006: 411].

Къэхутэныгъэм къыркIуауэ абы и кIэм къыщыжыIэн хуейщ, адыгэбзэм синонимэгъу щызэхуэхъу наречиехэр бзэм и псалъэ лъэпкъыгъуэ псоми къагъэхуагъуэ псалъэщIэ куэд бзэм кыхыкIэнымкIэ хуабжъу сэбэпышхуэ зэрыхъур.

Адыгэбзэ наречием кыхэхъукI синоним гупхэм щхъэхуэныгъэу яIэмрэ хьэлэмэтагъыу яхэлъымрэ зы тхыгъэкIэ къыпхузэщIэкъуэнукыым. Ахэм ящыщ гуэрхэм дэ машIэу дакытеувыла къудейщ. Синонимэгъу зэхуэхъу наречиехэм къэбэрдей-шэрджэсыбзэм къыщагъэхъу щхъэхуэныгъэхэм лъжыгъэ щхъэхуэ хуэгъэпсышхъэщ. Апхуэдэу щытми, мы статьям къыщытхъа наречие гуп синоним зэхуэхъуахэм я хьэлэмэтагъым утрашэ гупсысэ куу хэлъхъауэ узэлэжыын хуей лъагъуэм.

ТегъэщIапIэ хьуа литературэрэ

1. *Абазэ Л.* Бжьыхьэ нэпсхэр: повестхэмрэ рассказхэмрэ. Налшык: «Эльбрус», 1994. 280 н. (*Абазова Л.* Осенние слезы: повести и рассказы. Налчык: «Эльбрус», 1994. 280 с.).
2. *Абазэ Л.* Анэм и джэ макъ // Бжьыхьэ нэпсхэр. Налшык: «Эльбрус», 1994. 280 н. (*Абазова Л.* Зов матери // Осенние слезы. Налчык: «Эльбрус», 1994. 280 с.).
3. *АбытIэ В.Къ.* Ирамышыжа нысащIэ. Черкесск: Ставрополь тхылъ тедзапIэ. Къэрэшей-Шэрджэс отделенэ, 1991. 264 н. (*Абитов В.К.* Несостоявшаяся свадьба. Черкесск: Ставропольское книжное издательство. Карачаево-Черкесское отделение, 1991. 264 с.).
4. Адыгэбзэ псалъалъэ. М.: «Дигора», 1999. 852 н. (Словарь кабардино-черкесского языка. М.: «Дигора», 1999. 852 с.).
5. *Джаурджий Хь.З., Дзасэжэ Хь.Е.* Адыгэбзэ. Япэ Iыхьэ. Налшык: «Эльбрус», 1995. 288 н. (*Гяургиев Х.З., Дзасежев Х.Е.* Кабардинский язык. Часть первая. Налчык: «Эльбрус», 1995. 288 с.).
6. *Жылэтежэ С.Хь.* Лшыгъэ зэхэгъэкIыпIэ. Налшык: «Эльбрус», 1983. 184 н. (*Желетежэ С.Х.* Испытание мужества. Налчык: «Эльбрус», 1983. 184 с.).
7. *КIэрэф М.Ж.* Лъэужь е лIэужь. Налшык: «Эльбрус», 2009. 572 н. (*Керефов М.Ж.* Оставит след. Налчык: «Эльбрус», 2009. 572 с.).
8. *КIыцокъуэ А.П.* Хьуэпсэгъуэ нур // Тхыгъэхэр томихым шызэхуэхьэсауэ. Т. 2. Налшык: «Эльбрус», 2005. 488 н. (*Кешоков А.П.* Чудесное мгновение // Собр. соч. в 6-ти томах. Т. 2. Налчык: «Эльбрус», 2005. 488 с.).
9. *КIыцокъуэ А.П.* Мазэ ныкъуэ щхьуантIэ // Тхыгъэхэр томихым шызэхуэхьэсауэ. Т. 3. Налшык: «Эльбрус», 2005. 752 н. (*Кешоков А.П.* Зеленый полумесяц // Собр. соч. в 6-ти томах. Т. 3. Налчык: «Эльбрус», 2005. 752 с.).
10. *КIыцокъуэ А.П.* МелыIыч // Тхыгъэхэр томихым шызэхуэхьэсауэ. Т. 5. Налшык: «Эльбрус», 2006. 552 н. (*Кешоков А.П.* Ангел // Собр. соч. в 6-ти томах. Т. 5. Налчык: «Эльбрус», 2006. 552 с.).
11. *Къэрмокъуэ М.* Гугъэ // Щихухэр иджыри мэкI. Налшык: «Эльбрус», 1988. 480 н. (*Кармоков М.* Надежда // А тополя все растут. Налчык: «Эльбрус», 1988. 480 с.).
12. *Къэрмокъуэ М.* Лъакъуэ // Гуащхьэмахуэ № 4. 2007. Н. 38–60 (*Кармоков М.* Нога // Ошхамахо. № 4. 2007. С. 38–60).
13. *МафIэдз С.Хь.* Гьыбзэ хуэфашэт // Тхыгъэ кьыхэхэхэр. Т. 2. Налшык: «Эльбрус», 1995. 444 н. (*Мафедзев С.Х.* Достойные печальной песни // Избранные произведения. Т. 2. Налчык: «Эльбрус», 1995. 444 с.).
14. *Мэзыхьэ Б.* Шыдыгъу // Тхыгъэ кьыхэхэхэр. Налшык: «Эльбрус», 2015. 552 н. (*Мазихов Б.* Конокрад // Избранные произведения. Налчык: «Эльбрус», 2015. 552 с.).
15. *Нало З.М.* Къру закъуэ. Налшык: «Эльбрус», 1981. 398 н. (*Налоев З.М.* Одинокий журавль. Налчык: «Эльбрус», 1981. 398 с.).
16. *Нало З.М.* Дыджым и IэфIыгъэ. Налшык: «Эльбрус», 2012. 368 н. (*Налоев З.М.* Сладость горького. Налчык: «Эльбрус», 2012. 368 с.).
17. *Теунэ Хь.И.* ШыкIэсу къахьа // Тхыгъэ кьыхэхэхэр Налшык: «Эльбрус», 1973. 428 н. (*Теунов Х.И.* Избранные произведения // Налчык: «Эльбрус», 1973. 428 с.).
18. *ШоджэңцIыкIу А.А.* Тхыгъэхэр. Налшык: «Эльбрус», 2000. 432 н. (*Шогенцуков А.А.* Избранное. Налчык: «Эльбрус», 2000. 432 с.).
19. *ШоджэңцIыкIу I.У.* Софят и гьатхэ. Налшык: «Эльбрус», 1962. 232 н. (*Шогенцуков А.О.* Весна Софят. Налчык: «Эльбрус», 1962. 232 с.).

НЕКОТОРЫЕ ОСОБЕННОСТИ НАРЕЧНЫХ СИНОНИМОВ В КАБАРДИНО-ЧЕРКЕССКОМ ЯЗЫКЕ

Дзуганова Рита Хабаловна, доктор филологических наук, ведущий научный сотрудник сектора кабардино-черкесского языка Института гуманитарных исследований – филиала ФГБНУ Федеральный научный центр – «Кабардино-Балкарский научный центр Российской академии наук» (ИГИ КБНЦ РАН), dzug.rita@yandex.ru

В статье впервые подвергаются анализу наречные синонимы в кабардино-черкесском языке. Основной упор делается на выявление особенностей синонимических связей

между производными наречиями, содержащими аффиксы отрицания *мы-*, *-ниэ*. Подобные отглагольные наречия могут совмещать как положительные, так и отрицательные признаки. В таких случаях для определения конкретного смысла серьезным подспорьем являются примеры из художественной литературы. В рамках данной статьи рассмотрены и проанализированы лишь несколько наречных синонимичных групп. Тем не менее, выявленные в статье особенности синонимичных эмоционально-экспрессивных наречий, можно характеризовать как своеобразную группу, заслуживающую особого внимания.

Ключевые слова: синонимы, наречие, усиление, прилагательное, глагол, кабардино-черкесский язык, основа, новые слова.

SOME PECULIARITIES OF ANCIENT SYNONYMS IN KABARDINO-CIRCESSIAN LANGUAGE

Dzukanova Rita Habalovna, Doctor of Philology, Leading Researcher, Department of Kabardino-Circassian Language of the Institute for the Humanities Research – Affiliated Federal State Budgetary Scientific Establishment «Federal Scientific Center «Kabardian-Balkarian Scientific Center of the Russian Academy of Sciences» (IHR KBSC RAS), dzug.rita@yandex.ru

The article first analyzes adverbial synonyms in the Kabardino-Circassian language. The main emphasis is on identifying the features of synonymic relationships between derivative dialects containing affixes of negation of *me-*, *-nshе*. Similar verbal dialects can combine both positive and negative signs. In such cases, literary material is a good help. In the framework of this article, only a few adverbial synonymous groups were considered and analyzed. However, the features of synonymous emotionally expressive dialects revealed in the article can be characterized as a kind of group that deserves special attention.

Keywords: synonyms, adverb, amplification, adjective, verb, Kabardino-Circassian language, stem, new words.

DOI: 10.31007/2306-5826-2020-2-45-56-61